

Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu *Emergence of Bosniak Nation under the Ottoman Rule*

Caner Sancaktar

Öz

Bu makalenin amacı, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında Boşnak kimliğinin ve ulusunun nasıl oluştuğunu ve doğduğunu açıklamaktır. Bu amaçla makale kapsamında sırasıyla Osmanlı hâkimiyeti altında Bosna Eyaleti'nde İslamlaşma süreci, 17. ve 18. yüzyıllarda Boşnak seçkinlerinin yükselişi, Boşnak seçkinleri ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında yaşanan anlaşmazlıklar, 18.-19. yüzyıllarda Osmanlı merkezi yönetimine karşı gerçekleşen Boşnak İsyanları ve ayrıca Bosna Eyaleti içinde Müslüman Boşnaklar ile Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat uluslar arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar incelenmiştir. Tüm bu tarihsel, siyasal ve sosyal gelişmeler Bosna-Hersek'te Boşnak kimliği ve ulusunun oluşumuna önemli katkılar yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşnaklar, Boşnak Kimliği, Boşnak Ulusu, Bosna-Hersek

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, caner.sancaktar@kocaeli.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale gönderim tarihi: 09.06.2015

DOI: 10.17550/aid.70167

Abstract

This article's purpose is explaining formation and emergence of Bosniak identity and nation under the Ottoman rule. For this purpose, in the context of the article, Islamization process in Bosnian District under the Ottoman rule, rise of Bosniak elite during the 17th and 18th centuries, disputes between Bosniak elite and the Ottoman central government, Bosniak Rebellions against the Ottoman central government in the 18th and 19th centuries, and also disputes and conflicts among Muslim Bosniak, Orthodox Serbian and Catholic Croatian nations in Bosnian District are respectively studied. All of these historical, political and social developments have made a significant contribution to the formation of Bosniak identity and nation in Bosnia and Herzegovina

Keywords: *Bosniaks, Bosniak Identity, Bosniak Nation, Bosnia and Herzegovina*

Giriş

Ulus, “*ortak bir geçmişe ve gelecek projesine sahip, kendi kendisini yönetme iddiasında bulunan, belirli bir bölge ile sınırlı, ortak bir kültürü paylaşan, topluluk oluşturma bilincindeki insan grubu*”dur. (Guibernau, 1996, s. 44). Böyle bir insan grubu doğada kendiliğinden var olan, değişmeyen, ezeli-ebedi bir topluluk değildir. Ulus ve ulusal kimlik, çeşitli faktörlerin etkisi altında tarihsel, siyasal ve sosyal olarak kurulur, gelişir ve değişir.

Ulusun tarihsel, siyasal ve sosyal oluşumunda, öncelikle “öteki etnik-dinsel gruplardan ve uluslardan kimliksel olarak farklılaşma” belirleyici rol oynar. Çünkü her ulus, bir “ulusal kimliğe” dayanır. Her ulus, kendisini, sahip olduğu “farklı ulusal kimlik” ile öteki etnik-dinsel gruplardan ve uluslardan ayırıştırır.

Ulusun oluşumunda siyasal, ekonomik ve entelektüel seçkinler önemli rol oynarlar. Seçkinlerin iradeleri, amaçları ve davranışları etnik-dinsel grubun uluslaşmasında etkili olur. Uluslaşmayı sağlayan bir diğer önemli faktör, etnik-dinsel gruptan (ve özellikle seçkinlerden) merkezi yönetime yönelen ekonomik, siyasal ve kültürel taleplerdir. Taleplerin merkezi yönetim tarafından karşılanmaması durumunda ise, etnik-dinsel grup (özellikle bu grubun seçkinleri) ile merkezi yönetim arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkar. Bu anlaşmazlıklar/çatışmalar, talebi karşılanmayan etnik-dinsel grubu, merkezi yönetimden ve hâkim kimlikten kopmaya ve kendisini farklı bir ulus olarak görmeye ve tanımlamaya yöneltir. Böylece, etnik-dinsel grup ile hâkim merkezi yönetim arasındaki anlaşmazlıklar/çatışmalar ulusun doğuşunda büyük rol oynar. Ayrıca öteki uluslar ile yaşanan anlaşmazlıklar, rekabetler ve çatışmalar da uluslaşma sürecine önemli katkılar sağlar.

Yani tarihsel süreçte ulusu kuran, geliştiren ve değiştiren dört temel tarihsel-siyasal-sosyal faktör söz konusudur: (1) Öteki uluslardan kimliksel olarak farklılaşma. (2) Ekonomik, siyasal ve entelektüel seçkinlerin iradeleri, amaçları ve davranışları. (3) Merkezi yönetim ile yaşanan anlaşmazlıklar / çatışmalar. (4) Öteki uluslar ile yaşanan çeşitli anlaşmazlıklar / çatışmalar. Boşnak kimliği ve ulusu, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında bu dört tarihsel-siyasal-sosyal faktör sonucunda 19. yüzyılda oluştu ve giderek gelişip olgunlaştı.

Bosna Eyaleti'nde İslamlaşma

Boşnakların ana yurdu olan Sancak (Raşka), Bosna ve Hersek bölgeleri sırasıyla 1455-1465, 1463 ve 1483 yıllarında Osmanlılar tarafından fethedildi. Bu bölgeler 1580'de "Bosna Beylerbeyliği (Eyaleti)" bünyesinde birleştirildi ve 1878'e kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. 1878 Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi, Bosna Eyaleti'ni Avusturya İmparatorluğu'na bıraktı. Böylece Bosna Eyaleti ve Boşnaklar Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmuş oldu. (Bkz. Durakovic, 1993, s. 59-64; Imamovic, 1998, s. 345-348, 351-357).

Bugünkü Bosna-Hersek toprakları fethedildiğinde Osmanlı Devleti üç büyük etnik-dinsel toplulukla karşılaştı: Ortodoks Slavlar (Sırp), Katolik Slavlar (Hırvatlar) ve Hıristiyan Slav Bogomiller. Bugünkü Sancak bölgesinde ise ağırlıklı olarak iki Ortodoks Slav topluluk bulunmaktaydı: Sırp ve Karadağlılar (*Crnogorci*). (Bkz. Klemencic & Mitja, 2004, s. 1-8, 15-24; Durakovic, 1993, s. 15-25; Schevill, 1991, s. 163-165, 202-203; Stavrianos, 1958, s. 41-42, 62-63, 235-236; Imamovic, s. 1998: 105-111).

Osmanlı fethiyle birlikte Bosna Eyaleti'nde İslamlaşma süreci başladı. 17. yüzyılın başında Müslüman nüfus Hıristiyan nüfusu geçti. (Malcolm, 1999, s. 102-105; Bora, 1994, s. 18). Fakat ilerleyen tarihlerde bölgedeki Müslüman nüfus azalırken, Ortodoks ve Katolik nüfus arttı. 1870'lerde eyalet nüfusunun %43'ü Ortodoks Sırp, üçte biri Müslüman ve %22'si Katolik Hırvat idi. (Jelavich, 2006, s. 98, 378, 380). Bosna Eyaleti'nde İslamlaşma süreci, genel olarak aşağıdaki yedi nedenden kaynaklandı.

(1) Ortodoks ve Katolik beylerin ve kiliselerin büyük baskılarına maruz kalan Bosna-Hersekli Bogomiller, Osmanlı hâkimiyeti altında kitlesel olarak Müslümanlaştılar. Bogomilizm ile İslamiyet arasında var olan önemli benzerlikler (ruhban sınıfının olmaması, "günah çıkarma" uygulamasının olmaması, "teslis" inancının reddedilmesi, Allah ile kul arasında aracı bir kurumun olmaması, vd.) Bogomillerin gönüllü olarak İslamiyet'e geçmelerini kolaylaştırdı ve hızlandırdı. Bogomillerin Müslümanlaşmalarında ayrıca güvenlik faktörü de rol oynadı. Çünkü Bogomiller için "Müslümanlaşma", Osmanlı Devleti'nin koruması altına girmek ve böylece Katolik ve Ortodoks saldırılarından/zulmünden kurtulmak anlamına gelmekteydi. (Bkz. Durakovic, 1993,

s. 26-41; Zulfikarpasic, 1998, s. 50-53; Schevill, 1991, s. 163-165; Stavrianos, 1958, s. 41-42, 62-63, 235-236).

(2) Osmanlı Devleti'ne karşı direnen Sırp ve Hırvat Beyler ya öldürüldü veya sürgün edildi. Bölgede kalan bazı beyler ve aileleri ise; canlarını, mülklerini ve özgürlüklerini koruyabilmek, daha az vergi vermek, Osmanlı Devleti'nde yeni görevler ve imtiyazlar alabilmek ve böylece yeniden yükselebilmek amacıyla dinlerini terk edip İslam'a geçtiler (Popovic, ty., s. 186; Bosna-Hersek, 1992, s. 299; Malcolm, 1999, s. 119).

(3) Osmanlı hâkimiyeti altında Müslüman köylüler, Hıristiyan köylülere göre daha fazla ekonomik imtiyazlara sahiptiler. Bosnalı Müslüman köylüler, vergiler açısından bazı kolaylıklara sahiptiler (Babuna, 2000, s. 20). Müslümanlaşan Ortodoks ve Katolik köylüler, gayrimüslimlerden alınan cizye ve ispenç vergilerinden kurtuluyor ve daha verimli toprakları işleme hakkını elde ediyorlardı. Klasik Osmanlı tımar sisteminin bozulması sonucunda ortaya çıkan yeni iltizam sistemi, Hıristiyanlığı terk edip İslam dinine geçen köylülere, genellikle büyüklüğü beş ila on hektar arasında değişen tarım topraklarının tam mülkiyetine sahip olma imkânı sunuyordu. Bu durum, Ortodoks ve Katolik köylüleri cezp edip Müslümanlaşmayı teşvik etti (Tomasevich, 1955, s. 24). Böylece bölgedeki Katolik (Hırvat) ve Ortodoks (Sırp) köylülerin bir kısmı, ekonomik faydalar/kolaylıklar elde edebilmek amacıyla İslam dinini benimsediler (Wolff, 1967, s. 57-58; Friedman, 2004, s. 8; Catic, 2009, s. 416; Stavrianos, 1958, s. 106, 236).

(4) Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimler, pek çok konuda Müslümanlar karşısında aşağı statüdeydiler. Örneđin; gayrimüslimler devlet memuru ve asker olamıyorlardı, silah kuşanmaları yasaktı, gayrimüslimlerin özel ve dini yapıları Müslümanların yapılarından daha yüksek olamazdı, gayrimüslimler mahkemelerde Müslümanların aleyhine tanıklık yapamıyorlardı, en verimli tımar toprakları Müslüman sipahilere tahsis ediliyordu (Bkz.: Stavrianos, 1958, s. 100, 105; Veinstein, 1995, s. 364; Beldiceanu, 1995, s. 155, 157, 168). Dolayısıyla Bosna Eyaleti'ndeki Hıristiyan Sırp ve Hırvatların bir bölümü, buldukları aşağı statüden kurtulmak ve ayrıcalıklı haklar elde etmek amacıyla İslam'a geçmişlerdir (Catic, 2009, s. 417).

(5) Balkanlar'da İslamlaşma sürecinin önemli bir ayağını dev-

şirme sistemi oluşturdu. Bosna-Hersekli Sırp ve Hırvat çocukların devşirme sistemi çerçevesinde Müslümanlaştırılmaları, bazılarının devlette üst düzey görevlere yükselmeleri ve Bosna-Hersek’le olan bağlarını/ilgilerini devam ettirmeleri İslamlaşma sürecini son derece derinden etkiledi ve güçlendirdi.

(6) Osmanlı askerleri, savaş sırasında tutsak düşen Hıristiyan askerleri esir alma hakkına sahipti. Fakat Müslüman askerlerin esir alınması yasaktı. Çok sayıda Hıristiyan asker, esaretten kurtulmak için dininden vazgeçip İslamiyet’e geçmiştir (Catic, 2009, s. 417; Kinross, 2008, s. 42-43, 45; Castellan, 1995, s. 123). Bosna-Hersek’in fethi sırasında esir düşen Sırp ve Hırvat askerlerin büyük bölümü özgür kalabilmek için Müslümanlaştılar. Nitekim 1528’de Saraybosna’da esirlikten azat edilmiş Müslümanların sayısı, toplam nüfusun %8’ini oluşturuyordu (Malcolm, 1999, s. 124).

(7) Bosna-Hersek’in fethinden önce bölgeye değişik tarikatlar gelip yerleşmeye başladı. Bu süreç fetihle birlikte hızlandı. Mevlevi, Bektaşî, Nakşibendi, Rifai, Kadiri, Bayramî, Gülşenî, Halvetî, Melami, Sadi, Sinani, Şazeli ve Hamzavi tarikatları 15. yüzyıldan itibaren Bosna-Hersek topraklarına sirayet etmeye başladılar. Tüm bu tarikatlar bölgede İslamlaşma sürecine önemli katkı sağladılar (Malcolm, s. 1999, s. 177-181; Bosna-Hersek, 1992, s. 300; Kunt, 2002, s. 50).

Tüm bu tarihsel olaylar / nedenler sonucunda Bosna Eyaleti’nde bir “Müslüman Slav” topluluk ortaya çıktı. Osmanlı Devleti, bu insanları “Boşnak”, “Boşnak taifesi”, “Bosnalı takımı”, “Bosnalı kavmi” olarak adlandırdı (Babuna, 1999, s. 199; Babuna, 2009, s. 40). Osmanlı Devleti’nin “Boşnak” olarak adlandırdığı “Bosnalı Slav Müslümanlar”, 19. yüzyıla kadar kendilerini “Boşnak” olarak adlandırmadılar. Bosnalı Slav Müslümanlar (Boşnaklar); kendilerini “*Muslimani* (Müslümanlar)” veya “*Osmanlija* (Osmanlı)” olarak adlandırmayı tercih ettiler. Bununla birlikte bazı Boşnaklar, kendi kimliklerini “Müslüman Sırp”, “Müslüman Hırvat” veya “Müslüman Karadağlı” olarak da tanımlamışlardır (Popovic, ty., s. 195; Catic, 2009, s. 422; Babuna, 2009, s. 40; Babuna, 2000, s. 15; Bosna-Hersek, 1992, s. 297; Ramet, 1994, s. 116-119).

Boşnak Seçkinlerin Yükselişi

Bosna Eyaleti’nde Müslüman nüfusun gelişip güçlenmesi, bu yöreyi,

Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin en önemli dayanağı haline getirdi (Kunt, 2002, s. 93). Osmanlı Devleti ile Boşnaklar arasında gelişen siyasal-askeri işbirliği, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığını güçlendirirken, Boşnaklara, Sırlar ve Hırvatlar üzerinde siyasal, ekonomik ve askeri üstünlük sağladı. Fakat "Osmanlı-Boşnak işbirliği" 17. yüzyıldan itibaren zayıfladı ve önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başladı. Çünkü Bosna Eyaleti'nde "daha fazla özerklik/yetki" talep eden ve bu nedenle de Osmanlı merkezi yönetimi ile anlaşmazlıklar yaşayan "Boşnak seçkinleri" güçlenmeye başladı. Bunlar; "çiftlik beyleri, kapetanlar, ayanlar, lonca liderleri, yeniçeri komutanları ve ulema" idi. Sırasıyla bu seçkinlerin ortaya çıkışına bakalım.

I. Ahmet döneminden (1603-1617) itibaren Bosna Eyaleti'nde tımar, zeamet ve has toprakları babadan oğla geçmeye başladı. Ayrıca 17. yüzyılda tımar sisteminin yerini iltizam sistemi aldı. Bu iki faktör, özel çiftliklerin ve çiftlik beylerinin gelişmesini sağladı (Lampe & Marvin, 1982, s. 33-37; Bumazovic, 1998, s. 26). Topraklar babadan oğla geçen özel çiftlik arazilerine dönüştükçe güçlü Boşnak çiftlik beyleri ortaya çıkıp gelişti. 1880'lere gelindiğinde Bosna-Hersek'teki tarım toprakları 6-7 bin Boşnak beyin özel mülkü durumundaydı. Bu beylerin topraklarında yaklaşık 85 bin köylü (60 bini Sırp, 23 bini Hırvat, 2 bini Boşnak) çalışmaktaydı. (Bora, 1994, s. 25, 31). Çiftlik beyleri, 18. ve 19. yüzyıllarda Bosna Eyaleti'nde asayişin sağlanmasında, kent ve kasabaların yönetilmesinde önemli rol oynuyorlardı. Çünkü İstanbul'dan atanan valiler, yerel halk nezdinde yabancı misafirler idi. Bosna halkı, kendi dilini konuşan ve kendi geleneklerini-kültürünü anlayan Boşnak çiftlik beylerini daha fazla tercih ediyordu (Sugar, 1977, s. 236-237).

Osmanlı Devleti, Bosna Eyaleti'nde "Kapetanlık (*Kapetani-ja*)" adı verilen askeri-idari bölgeler oluşturdu. Kapetanlıkların başında "Boşnak Kapetanlar" bulunuyordu. Kapetanların görevleri; Bosna Eyaleti'nin sınırlarını kontrol etmek, asayişi sağlamak ve asker toplamak idi. Ayrıca Boşnak Kapetanlar, 18. yüzyılda vergi toplama imtiyazı elde ettiler ve çiftlikler satın almaya başladılar. Böylece eyalet genelinde güçlü "Boşnak Kapetan Aileler" gelişti. 18. yüzyılın sonunda bu ailelerin emrinde yaklaşık 24 bin asker mevcuttu (Babuna, 2000, s. 18-19; Jelavich, 2006, s. 98; Bosna-Hersek, 1992, s. 300, 301).

Bosna-Hersek kentlerinde lonca teşkilatlarını ve kent ekonomisini “Boşnak Lonca Liderleri” yönetiyordu. Savaşları finanse etmek için Osmanlı Devleti loncalardan alınan vergileri arttırdıkça, Boşnak lonca liderleri, merkezi yönetime karşı muhalefet etmeye başladılar. Bu muhalefete Boşnak yeniçeriler ve ayanlar da destek verdiler. Nitekim 17. yüzyılın başından itibaren yeniçeri ve ayanların lonca teşkilatlarındaki etkinlikleri giderek artmaktaydı (Bosna-Hersek, 1992, s. 300).

Bosna Eyaleti’nde 1807’de 78 bin yeniçeri mevcuttu. Bunlar, aynı zamanda ticaret ile uğraşıyorlardı ve kentlerdeki esnafları haraca bağlamışlardı. Yeniçeriler, lonca teşkilatlarına katılarak buralarda önemli roller üstlenmişlerdi. 18. yüzyıldan itibaren Saraybosna, Mostar ve Travnik’te en etkili siyasi aktörler “Boşnak Yeniçeri Komutanları” idi. Eyalet Valisi, Sancakbeyleri ve hatta Osmanlı Padişahı, bu silahlı ayrıcalıklı zümreye söz geçiremiyordu. Boşnak Yeniçeri Komutanları, istekleri karşılanmadığı zamanlarda Bosna Valisi’ne karşı isyan ediyorlardı (Jelavich, 2006, s. 97; Bosna-Hersek, 1992, s. 301; Saraybosna, 2009, s. 130).

Bosna Eyaleti’nde ayanlar, 1683-1699 Osmanlı – Habsburg Savaşları sonrasında giderek güçlendiler. “*Bu durumun ana nedeni, devlete ait toprakları idare edecek ve merkezi iktidar adına vergileri toplayacak memurların yeterli olmamasıydı.*” (Babuna, 2000, s. 18). Asayişin sağlamak ve kanunları uygulamakla yetkili Boşnak ayanlar; yeniçeri komutanları, lonca liderleri, kapetanlar ve çiftlik beyleri arasından seçiliyorlardı. 18. yüzyılda şehir ve kasabalarda güçlü “Boşnak Ayan Aileleri” ortaya çıktı (Malcolm, 1999, s. 160-161). Eyaletin en büyük şehri olan Saraybosna’da Boşnak ayanlar öyle güçlüydüler ki, bir Ayan Meclisi dahi kurmayı başardılar. Bu meclis, Bosna Valisi’ni denetleyecek kadar nüfuzluydu (Saraybosna, 2009, s. 130; Bosna-Hersek, 1992, s. 301).

Bir başka Boşnak seçkinler zümresi “ulema” idi. Boşnak uleması aslında Osmanlı Padişahı’na son derece sadık idi. Fakat III. Selim döneminde (1789-1807) başlatılan modernleşme-batılılaşma reformları II. Mahmut (1808-1839) ile birlikte hızlanınca, Boşnak Uleması’nın sadakati azalmaya başladı. Reformlar arttıkça, Boşnak ayanların Osmanlı Padişahı’na ve Devleti’ne olan sadakatleri zayıfladı. Çünkü Boşnak ulemasına göre, “Hıristiyan Avrupa’sından ithal edilen gâvur re-

formlar” İslam dinine ve geleneklerine uygun değildi. Boşnak uleması, özellikle “Müslümanlar ile gayrimüslimleri eşitleyen” reformlara karşı çıktı. Çünkü Bosna Eyaleti’nde – reformlar sonucunda – Sırp ve Hırvatlar karşısında üstünlüklerini yitirmekten endişe duyuyorlardı. Bu nedenle Boşnak uleması, Bosna Eyaleti’nde modernleşme-batılılaşma reformlarına karşı çıkıyor, reformları uygulayan padişahları ve valileri sert dille eleştiriyordu (Karcic, 1999, s. 44; Bora, 1994, s. 26).

Osmanlı Padişahları, eyalete atadıkları valiler vasıtasıyla Boşnak seçkinlerini (çiftlik beyleri, kapetanlar, ayanlar, lonca liderleri, yeniçeri komutanları, ulema) kontrol etmeye çalıştılar. Ama seçkinler, ancak kendi çıkarlarına uygun düştüğü sürece valiyi dinliyorlardı. Aksi durumda vali, Boşnak seçkinlere sözünü geçiremiyor, padişahın emirlerini bu güçlü zümrelere kabul ettiremiyordu. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu dönemde yaşamış yazarların/gözlemcilerin yazdıklarına göre, Bosna Valisi’nin otoritesi “Valilik Konağı” ile sınırlı idi. Eyaletin iki önemli merkezi olan Saraybosna ve Mostar, Boşnak seçkinleri tarafından kontrol ediliyordu. Nitekim bu iki şehir, 18.-19. yüzyıllarda Osmanlı merkezi yönetimine karşı gerçekleşen Boşnak İsyanlarının iki güçlü merkezi haline geldi (Malcolm, 1999, s. 159-160).

Boşnak İsyanları

Boşnak seçkinleri 18. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Osmanlı merkezi yönetimine karşı isyanlar düzenlemeye başladılar. Bu isyanların temel nedeni, sürekli kaybedilen savaşları finanse etmek için “artan vergiler” idi. Ayrıca Boşnak seçkinleri, kendi güçlerini/yetkilerini artırmak ve özel mülkiyetlerini/servetlerini Osmanlı merkezi yönetimine karşı korumak istiyorlardı. Bu iki nedenden dolayı 18. yüzyılda 1727-1729, 1732, 1745, 1748, 1768 ve 1796 isyanları yaşandı. Yüksek vergilerden dolayı gerçekleşen isyanlara Boşnak, Sırp ve Hırvat köylüleri de katıldılar. Ama bu isyanların başrolünde Boşnak seçkinleri vardı (Jelavich, 2006, s. 99-100; Malcolm, 1999, s. 152-154, 161; Babuna, 2000, s. 20).

19. yüzyılda Boşnak seçkinleri ile Osmanlı Devleti arasında çatışmaları şiddetlendiren temel neden, ekonomi (vergiler) değil, uygulamaya sokulan reformlar oldu. II. Mahmut, merkezi yönetimi/otoriteyi güçlendirmek ve yerel yöneticilerin/seçkinlerin yetkilerini sınırlandırmak amacıyla bir takım askeri, mali ve idari reformlar ger-

çekleştirdi (Bkz. Ortaylı, 2005, s. 123-168; Mantran, 1995, s. 27-39, 47-55). Ayrıca reformlar, “Müslüman tebaa” ile “gayrimüslim tebaa” arasında eşitlik getirdi. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında eşitliği sağlamaya yönelik reformlar, yüzyıllardır “üstün/ayrıcıklı statüde” yaşamaya alışkın Müslümanların sert muhalefetiyle karşılaştı (Ortaylı, 2005, s. 93-95).

Boşnak seçkinleri reformlara karşı çıktılar. Çünkü reformlar Bosna Eyaleti üzerinde İstanbul’un kontrolünü arttırmaya ve yerel seçkinlerin yetkilerini azaltmaya yönelikti. Ayrıca Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında eşitlik sağlayan reformlar, Müslüman Boşnakların Hıristiyan Sırp ve Hırvatlar karşısındaki üstünlüğünü sona erdiriyordu. Bu nedenle reformlara karşı çıkan Boşnaklar ile Bosna Eyaleti’nde reformları uygulamak isteyen Osmanlı merkezi yönetimi arasında 19. yüzyılda anlaşmazlıklar ve çatışmalar şiddetlendi.

19. yüzyılın ilk Boşnak isyanları 1813, 1820 ve 1826 isyanları oldu. 1826 İsyanının nedeni, yeniçeri ordusunun II. Mahmut tarafından kaldırılması idi. Dolayısıyla bu isyanın temel aktörleri Bosna Eyaleti’ndeki Boşnak yeniçeri komutanları oldu. Ama 1826 İsyanına diğer Boşnak seçkinler de (çiftlik beyleri, kapetanlar, ayanlar, lonca liderleri, ulema) destek verdiler. İsyanlar Osmanlı merkezi yönetimi tarafından zorlukla bastırıldı (Bkz. Alicic, 1996, s. 159-173; Malcolm, 1999, s. 201-202; Bosna-Hersek, 1992, s. 301; Saraybosna, 2009, s. 130).

En güçlü Boşnak İsyanı 1831’de patlak verdi. İsyanın fitilini 1830’da yaşanan gelişmeler ateşledi: Osmanlı Devleti; hem Sırp isyanlarından dolayı hem de Rusya, İngiltere ve Fransa’nın baskısı sonucunda Sırbistan’a “Özerk Prenslük” statüsü verdi. Boşnaklar için daha da kötüsü, Bosna Eyaleti’ne ait altı nahiye Sırbistan Prenslüğü’ne bırakıldı. Bu gelişme, Boşnakları rahatsız etti ve Boşnakların Osmanlı Devleti’ne olan güvenlerini ciddi biçimde sarstı (Cirkovic, 2004, s. 191-192, Petrovich, 1976, s. 125-129). Çünkü yapılan yeni düzenleme, Osmanlı Devleti’nin, Bosna Eyaleti’nin topraksal bütünlüğünü koruyamadığını gösterdi.

Boşnak seçkinleri, Özerk Sırp Prenslüğü’ne karşı Bosna Eyaleti’nin “bütünlüğünü” korumak ve Osmanlı merkezi yönetimine karşı Bosna Eyaleti’nin “özerkliğini” sağlamak amacıyla 29 Mart 1831’de Travnik’te toplandılar. Toplantıda, “29 Mart Talepleri” olarak

bilinen dört önemli karar alındı: (1) Bosna Eyaleti'ne özerklik verilmesi. (2) Bosna Valisi, Boşnak bey ve kapetanlar arasından seçilmeli. (3) Bosna'da askeri reformlar durdurulmalı. (4) Bosna'ya ait topraklar yeni kurulan Özerk Sırbistan Prenslığı'ne verilmemeli (Karcic, 1999, s. 45).

II. Mahmut bu talepleri reddedince derhal bir Boşnak ordusu oluşturuldu. Boşnak ordusunun ve isyanının lideri Kapetan Hüseyin (Husein-kapetan Gradascovic) oldu. Boşnak Kapetan, 25 bin kişilik Boşnak ordusuyla Travnik'e girip Bosna Valisi'ni tutsak aldı. Travnik'ten ayrılan Boşnak ordusu, Haziran ayında Kosova'ya girerek Sadrazam Mustafa Reşit Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı. Bu büyük zaferden sonra Kapetan Hüseyin, Boşnak halkı arasında "Bosna Ejderi (*Zmaj od Bosne*)" adıyla efsaneleşti (Imamovic, 1988, s. 335-336; Malcolm, 1999, s. 204, Karcic, 1999, s. 45).

Eylülde Saraybosna'da ikinci Boşnak toplantısı düzenlendi. Toplantıda 29 Mart Talepleri bir kez daha tekrarlandı ve Kapetan Hüseyin, "Bosna Valisi" seçildi. Toplantıya katılan Boşnak seçkinleri Vali (Kapetan) Hüseyin'e bağlılık yemini ettiler. Ayrıca Boşnak uleması, "taleplerin kabul edilmesi ve Kapetan Hüseyin'in Bosna Valiliği görevine resmen atanması" için II. Mahmut'a ortak mektup yazdı (Karcic, 1999, s. 46).

Bu gelişme üzerine II. Mahmut, 60 bin kişilik orduyu Mart 1832'de Bosna'ya sevk etti. Boşnak ordusu ancak Haziran'a kadar direnebildi. Savaşı kaybeden Kapetan Hüseyin ve üç komutanı (Ali Paşa Fidahic, Krupa Kapetanı Mehmet, Mujaga Zlatarevic) Avusturya'ya sığındılar. II. Mahmut, isyancı Boşnak seçkinlerin, Viyana ile ittifak kurmalarından endişe duyuyordu. Çünkü böyle bir ittifakın oluşması, Bosna Eyaleti'nde yeni ve daha güçlü bir Boşnak İsyanı başlatabilirdi. Bu nedenle II. Mahmut, Kapetan Hüseyin ve arkadaşlarını affettiğini duyurdu. Kapetan Hüseyin ve üç Boşnak komutan, Avusturya'dan ayrılarak İstanbul'a döndüler. Ali Paşa, Kapetan Mehmet ve Zlatarevic Anadolu'ya sürgün edildiler. İstanbul'da gözetim altında kalan Kapetan Hüseyin 1833'te vefat etti (Kapetan Hüseyin İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alicic, 1996 ; Başağaç, ty., s. 215-228).

Eyalet üzerinde devlet otoritesini sağlamak için 1834-1835'te kapetanlık ve ayanlık sistemleri lağvedildi (Durakovic, 1993, s. 55).

Eyalet; 6 sancağa, 42 nahiyeye ve çok sayıda mahalli idareye bölündü. Tüm idari birimlere yeni memurlar atandı. Bu yolla eyalet üzerinde İstanbul'un kontrolü arttırıldı (Jelavich, 2006, s. 379). Ayrıca kapetan ve ayanların yerine, Bosna Valisi tarafından "müsellimler" atanmaya başlandı. Hiç kuşkusuz Boşnak kapetan ve ayanlar bu duruma tepki gösterdiler. Ancak Boşnak seçkinlerini asıl kızdıran gelişme, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı oldu. Çünkü Hıristiyan tebaaya eşit haklar veren Tanzimat reformları, Müslüman Boşnakların Hıristiyan komşuları (Sırp, Hırvatlar, Karadağlılar) karşısındaki üstünlüklerini sona erdirdi. Ayrıca Tanzimat reformları, Bosna Eyaleti üzerinde merkezi denetimi arttırdı ve askerlik çağına gelmiş erkekleri düzenli orduya aldı (Malcolm, 1999, s. 205-206; Karcic, 1999, s. 48).

Tüm bu nedenlerden dolayı yeni Boşnak isyanları gerçekleşti. Osmanlı Devleti, isyanları bastırması için Bosna'ya 20 bin kişilik ordu gönderdi. Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 1851 Nisanı'nda Boşnak isyanını bastırdı ve tüm eyalete hâkim oldu. İsyanın bastırılması sırasında 2.500'den fazla Boşnak asker hayatını kaybetti, kasabalar yakıldı ve evler yağmaladı. Tanzimat reformlarına karşı çıkan yaklaşık 400 önde gelen muhalif, yargılanmak için İstanbul'a götürüldü ve sürgün edildi. Hersek ve Krajina'daki Boşnak ayanlar görevlerinden alındı ve yerlerine müsellimler atandı (Karcic, 1999, s. 48-49). Hersek Paşalığı feshedildi ve Boşnak beylerin birçoğu Anadolu'ya sürgüne gönderildi. Yeni isyanların önüne geçmek amacıyla, "toplumu silahlardan arındırma politikası" uygulandı (Malcolm, 1999, s. 209). Ayrıca eyaletteki büyük toprak sahiplerini (beyleri) yok etmek amacıyla 21 Nisan 1858'de yeni Toprak Kanunu uygulamaya sokuldu. Kanun, "bir kişinin, bütün bir köye kendi özel çiftlik mülkü olarak sahip olmasını" yasakladı (Karcic, 1999, s. 64).

Askeri tedbirler ve idari-iktisadi reformlar yoluyla 19. yüzyılın ikinci yarısında Boşnak kapetan, ayan ve beylerin siyasi, askeri ve ekonomik güçleri iyice kırıldı. Bu, Osmanlı Devleti'nin Boşnak seçkinleri üzerindeki kesin zaferi oldu. 1850 sonrasında Boşnak seçkinlerinin başka bir isyanı yaşanmadı. Fakat Bosna'da isyan edenler, sadece kendi nüfuslarını koruma ve arttırma uğraşı içinde olan Boşnak seçkinleri değildi...

Bosna Eyaleti'nde 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren sınıfsal köylü ayaklanmaları yaşandı. 1870'lere gelindiğinde Bosna Eya-

leti, Balkanlar'ın en geri ve yoksul bölgelerinden birisiydi (Jelavich, 2006, s. 380). Ayrıca köylülerden toplanan vergiler giderek arttırıldı. Bu durum köylüleri iyice yoksullaştırdı (Karcic, 1999, s. 62; Lampe vd., 1982, s. 284; Malcolm, 1999, s. 208). Buna tepki olarak, 1834-1835 ve 1868 yıllarında köylü isyanları yaşandı. Bu isyanlara sadece Boşnak köylüleri değil, aynı zamanda Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat köylüleri de katıldılar. 19. yüzyıl köylü isyanları Osmanlı ordusu tarafından bastırıldı (Malcolm, 1999, s. 205, 217).

Boşnaklara Karşı Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği

Muhafif Boşnak seçkinleri ve özerklik yönündeki Boşnak talepleri 1850'lerin başında tamamen bastırıldıktan sonra, Osmanlı merkezi yönetimi Bosna Eyaleti'nde hâkimiyetini güçlendirdi. Bu durum, eş zamanlı olarak hem reformların Bosna Eyaleti'nde uygulanmasını, hem de Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin bölgedeki çalışmalarını kolaylaştırdı. Güçlü Boşnak seçkinleri, eyalette Sırp ve Hırvat güçlerini bastırıyordu veya hiç değilse dengeliyordu. Ama Osmanlı merkezi yönetimi Boşnak seçkinlerini zayıflatınca, bölgedeki Sırp ve Hırvat milliyetçiliği daha rahat çalışma ve örgütlenme fırsatı bularak gücünü giderek arttırdı. Ayrıca Tanzimat'tan itibaren uygulanan reformlar, Müslümanlar ile Hıristiyanların statülerini eşitleyerek, Boşnakların Sırp ve Hırvatlar karşısındaki üstünlüğünü sona erdirdi. Bu durum, eyalette Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat etkisinin artması için uygun bir zemin hazırladı.

7 Kasım 1864 tarihli reform, Bosna-Hersek'te Eyalet Genel Meclisi'ni ve yerel İdare Meclisleri kurdu. Ayrıca kadınlar başkanlığında çalışan Nizamiye Mahkemeleri açıldı. Bu meclis ve mahkemelere gayrimüslim Sırp ve Hırvat temsilcilerin katılmalarına izin verildi. Yeni düzenlemenin amacı, bölgede yaşayan Müslümanlar (Boşnaklar) ile gayrimüslimler (Sırp ve Hırvatlar) arasında eşitlik sağlamak, Sırp ve Hırvatları memnun etmek ve ayrıca merkezi yönetimin eyalet üzerindeki denetimini arttırmak idi. Ama reformun sonucu; (1) Sırp ve Hırvatların eyalet yönetimine katılmaları, (2) eyalette Sırp ve Hırvat etkisinin artması ve (3) Boşnakların, siyasal alanda Sırp ve Hırvatlar karşısında güç kaybetmesi oldu (Karcic, 1999, s. 53-57).

Ayrıca Tanzimat ve Islahat Reformları, eyalette yeni kilise, manastır ve okulların açılmasına müsaade etti. Böylece 1850 sonrasında bölgede Katolik ve Ortodoks kilise, manastır ve okulların sayısı gide-

rek arttı. 18. yüzyılın başında Saraybosna’da Ortodoks Sırp cemaatine ait sadece bir ilkokul vardı. 1851’de Saraybosna’da bir ortaokul ve on farklı şehirde birer ilkokul açıldı. 1870’e gelindiğinde Ortodoks Sırp okullarının sayısı 57’ye yükseldi. Katolik Hırvatlara ait okul sayısı ise, 1860’larda 27’ye ve 1870’lerin sonunda 54’e yükseldi (Karcic, 1999, s. 69-70; Malcolm, 1999, s. 211).

Bu okulları, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat kiliseleri yönetiyordu. 1850’lerden itibaren eyalet çapında yeni Katolik kilise ve manastırlar açıldı. Eyalete çok sayıda Katolik misyonerler gelip yerleşti. Ayrıca Osmanlı Padişahı, hem Sırp toplumunun şiddetli talebi hem de Rusya ve Batılı güçlerin baskıları sonucunda, 1863’te Saraybosna’da yeni bir Sırp Ortodoks Katedrali’nin kurulmasına izin verdi. Katedralin inşası 1872’de tamamlandı (Karcic, 1999, s. 69-70; Malcolm, 1999, s. 218).

Boşnaklar, Sırp Ortodoks Katedrali’nin inşasına büyük tepki gösterdiler. Ama bu tepki, Arnavut Vali Mehmet Akif Paşa tarafından sert dille eleştirildi ve bastırıldı. Katedral inşasına karşı çıkan Begova Cami İmamı, valinin huzuruna çıkarak Boşnak cemaatin rahatsızlığını dile getirdi. Ama Arnavut Mehmet Akif Paşa, Begova Cami İmamı’nı “*sus eşek!*” diyerek aşağıladı (Malcolm, 1999, s. 219).

Yeni kurulan kilise, manastır ve okullar, Sırp ve Hırvat milliyetçiliğini Bosna Eyaleti’nde güçlendirdi. Yeni açılan Ortodoks ve Katolik okullarda okutulan ders kitapları ve diğer materyaller, Belgrad ve Zagreb’de basılıp Bosna’ya gönderiliyordu. Buna bir de Sırbistan ve Hırvatistan’dan gelen misyonerler eklendi. Bu süreç, Rusya’nın “Panslavizm” siyaseti ile destekledi (Bkz. MacKenzie, 1967). Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Sırp ve Hırvat tüccarlar sınıfı gelişti. Bu sınıf, zenginleşip güçlendikçe beraberinde Sırp ve Hırvat milliyetçiliğini de güçlendirdi ve yaydı (Karcic, 1999, s. 65-66).

Osmanlı Devleti, Bosna Eyaleti’nde gelişen Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine karşı etkili önlem almakta yetersiz kaldı. Osmanlı Devleti’nin Bosna Eyaleti’nde uyguladığı reformlar, Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin gelişmesi için daha özgür bir ortam yarattı. Osmanlı Padişahı, gayrimüslimlerin artmakta olan muhalefetlerini yatıştırmak için yeni Ortodoks ve Katolik kilise, manastır ve okulların açılmalarına izin verdi. Bunlar, Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli

rol oynadılar. Ayrıca Müslüman Boşnakların, Sırlar ve Hırvatlar karşısında sahip oldukları ayrıcalıklı statü, uygulanan reformlarla birlikte sona erdi.

Eyalette yaşanan bu gelişmeler, Boşnakları son derece rahatsız etti. Çünkü Bosna-Hersek'te giderek gelişen/güçlenen Sırp ve Hırvat milliyetçiliği, eyaletteki Boşnak kimliğini ve varlığını tehdit ediyordu. Hem Sırp milliyetçiliği hem de Hırvat milliyetçiliği, ayrı bir "Boşnak kimliği ve ulusu"nun varlığını inkâr ediyordu. Her ikisi de, Boşnaklara karşı bir "inkâr ve asimilasyon siyaseti" güdüyordu. Sırp milliyetçiliği, Boşnakları, "Müslümanlaşmış Sırlar" olarak tanımladı. Hırvat milliyetçiliği ise, Boşnakları, Osmanlı etkisiyle "Müslümanlaşmış Hırvatlar" olarak görüyordu. Bu "inkâr siyaseti"nin iki nihai amacı vardı: (1) Boşnakları asimile etmek. (2) Bosna Eyaleti'ni, kurulması planlanan "Büyük Sırbistan"a veya "Büyük Hırvatistan"a katmak. Bu bağlamda; Sırp milliyetçiliği, Boşnakları, "Ortodokslarıştırmaya ve Sırpıştırmaya", Hırvat milliyetçiliği ise, "Katolikleştirmeye ve Hırvatlaştırmaya" çalıştı. Ama Sırp ve Hırvat milliyetçiliği, sadece "kimliksel olarak" değil, aynı zamanda "siyasal olarak" da Bosna-Hersek'e hâkim olmaya çalıştı. Hem Sırp milliyetçiliği hem de Hırvat milliyetçiliği, Bosna-Hersek'i, kendi "tarihsel-ulusal toprağı" olarak görüyordu. Bu nedenle her iki milliyetçi hareket, Bosna-Hersek'e, sadece "kimliksel olarak" değil, aynı zamanda "siyasal olarak" da hâkim olmaya çalıştı (Bkz. Cekić, 2005, s. 197-216, 1045-1051, 1061-1085).

Bosna Eyaleti'nde giderek artan vergilere ve yoksulluğa karşı büyük köylü ayaklanması 1875'te gerçekleşti. Bu ayaklanmaya Sırp, Hırvat ve Boşnak köylüleri birlikte katıldılar. Yani 1875 İsyanı, ilk başta iktisadi-sınıfsal bir karakter taşıyordu. Fakat Sırp ve Hırvat milliyetçilerininin (ve dışarıdan Rusya'nın) devreye girmesiyle, "iktisadi-sınıfsal köylü ayaklanması", 1876'da "milli bağımsızlık" hareketine dönüştü. Bosna-Hersek'e hâkim olmak isteyen Katolik Hırvat ve Ortodoks Sırp silahlı grupları, 1876-1877 yıllarında Müslüman Boşnaklara yönelik silahlı saldırılar düzenlediler. Bu saldırılarda çok sayıda Boşnak katledildi ve göçe zorlandı. Yani Sırp ve Hırvat milliyetçiliği, 1870'lerin ikinci yarısından itibaren Boşnaklara karşı silah kullanmaya başladı. Bu süreçte Sırp ve Hırvat güçleri, Rusya'nın "Panslavist" siyasetinden yoğun destek aldılar (Bkz. Petrovich, 1976, s. 380-395; Milojkovic-Djuric, 2002, s. 12-31; MacKenzie, 1967, s. 30-60).

Osmanlı-Türk Kimliğinden Ayrılma

Boşnaklar, kendi kimliklerini koruyup geliştirmek için 19. yüzyılda Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine karşı “kimlik mücadelesi” verdiler. Bu mücadele, ayrıca 1831 Boşnak İsyanı sonrasında Osmanlı-Türk kimliğine karşı da gerçekleşti. Böylece Boşnaklar, 1831 İsyanı sonrasında “kimliksel” olarak Osmanlı-Türk kimliğinden adım adım ayrılmaya ve “*Bosnjak* (Boşnak)” kimliğini ve bilincini geliştirmeye başladılar.

Boşnakların kimlik mücadelelerinin önemli bir parçası olarak 1860 sonrasında Boşnak gazeteleri yayın hayatına başladı. Bunlardan birisi, Mehmed Sacir Kurtcehajic’in çıkardığı “*Sarajevski Cvijetnik*” (Saray Gülşeni) idi. Gazetenin en önemli misyonu, Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine ve kimliklerine karşı “Boşnak bilinci, kimliği ve kamuoyu” yaratması oldu (Karcic, 1999, s. 67). Bu gazete, Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine karşı Boşnak kimliğini ve bilincini koruyup geliştirmek için özellikle “İslam kimliğine (*Muslimanstvo*)” vurgu yaptılar. Çünkü Boşnaklar, Sırp-Hırvat dilini konuşan bir Slav millettir. Dolayısıyla Boşnaklar, “etnik kimlik” ve “dil” bakımından Sırlardan ve Hırvatlardan çok farklı bir millet değildir. Boşnakları, Sırp ve Hırvat komşularından ayıran en önemli (temel) kimlik “İslam”dır. Bu nedenle Slav Müslüman Boşnaklar ve *Sarajevski Cvijetnik* gibi Boşnak gazeteleri, “İslam” kimliğine vurgu yaparak kendilerini Slav Hıristiyan Sırlardan ve Hırvatlardan ayırt ettiler.

Bununla birlikte Boşnaklar, 1831 İsyanından sonra kendilerini “Osmanlı-Türk kimliği”nden de ayırmaya başladılar. “Osmanlı-Türk kimliği”nden kendilerini ayırt etmek için ise, 1830’lardan itibaren “Bosnalılık ve Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” kimliğini ön plana çıkardılar. Hıristiyan Sırlar ve Hırvatlar ile yaşanan çatışmalar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat kimliklerine karşı Boşnakların “İslam” kimliğini güçlendirdi. Boşnak seçkinlerin Osmanlı Devleti’ne karşı özerklik talepleri ve Boşnak isyanları ise, Osmanlı-Türk kimliğine karşı “Bosnalılık ve Boşnaklık” kimliğini güçlendirdi. Nitekim *Sarajevski Cvijetnik* gazetesi de, sadece “İslam (*Muslimanstvo*)” kimliği üzerinde durmadı, bunun yanında “Bosnalılık ve Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” kimliğini de öne çıkardı.

Kapetan Hüseyin, Osmanlı ordusuyla savaştığı günlerde Avusturya İmparatoru’na ve Özerk Sırbistan Prensi Milos Obrenovic’e gön-

derdiği mektuplarında, kendi milletini “*Osmanlija* (Osmanlı)” veya “*Muslimani* (Müslümanlar)” olarak adlandırmadı. Oysa bu zamana kadar Boşnak seçkinleri, Boşnakları, “*Osmanlija* (Osmanlı)” veya “*Muslimani* (Müslümanlar)” olarak adlandırıyorlardı. Kapetan Hüseyin, mektubunda kendi milletini “*Bosnjaci* (Boşnaklar)” ve “*Bosanski narod* (Bosna ulusu)” olarak adlandırmayı tercih etti (Babuna, 2009, s. 40; Babuna, 2000, s. 16). Dolayısıyla 1831 Boşnak İsyanı, Boşnaklar ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında sadece bir siyasal-askeri çatışma yaratmadı; ama aynı zamanda “Osmanlı-Türk kimliğinden ayrılışı” başlattı.

Ayrıca 19. yüzyılda Boşnak yazarlar Sırp-Hırvat dilinde eserler vermeye başladılar. Oysa 17. ve 18. yüzyıllarda Boşnak yazarlar, eserlerini Osmanlıca, Arapça veya Farsça yazıyorlardı (Malcolm, 1999, s. 174-175). Boşnak edebiyatında Sırp-Hırvat dilinde yazılan eserlerin sayısı arttıkça, Boşnak edebiyatında “Osmanlı-Türk” kimliği/bilinci zayıfladı, buna karşılık “Slav Bosnalılık ve Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” kimliği/bilinci güçlendi.

Yani 1830’lardan itibaren “Osmanlı-Türk” kimliğinden yavaş yavaş bir ayrılma yaşandı ve “Boşnaklık” kimliği giderek güçlendi. Boşnaklar ile Osmanlı Devleti arasındaki bu kimliksel ayrılış, tek taraflı (sadece Boşnaklar açısından) olmadı. Osmanlı merkezi yönetimi de, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren artık Boşnakları “sadık millet” olarak görmekten vazgeçti. Çünkü Boşnakların özerklik talepleri ve Boşnak isyanları (özellikle 1831 İsyanı), Osmanlı merkezi yönetimini bir hayli zorladı ve rahatsız etti. Boşnakların özerklik talepleri ve isyanlarından dolayı; “*İmparatorluğun Bosna’daki yöneticileri ve memurları, Müslüman Bosnalılardan, Hıristiyan Bosnalılar kadar tiksindirici olmuştular*” (Karic & Mehmet, 2012, s. 54).

1831 Boşnak İsyanı sırasında Vezir Ali Namık Paşa, “*Bosna’daki fenalık bütün diğer fenalıkları aştı. Yetmişyedibuçuk millet içinde Boşnaklardan beteri yoktur*” diyerek Müslüman Slav Boşnakları aşağıladı. Ayrıca aynı dönemde Osmanlı Türkçesi’nde “*kırk Boşnak bir adam*”, “*Boşnağın aklı sonradan gelir*” gibi Boşnakları aşağılayan çeşitli sözler türedi (Bora, 1994, s. 27). Osmanlı Türkçesinde Boşnaklara yönelik ortaya çıkan bu gibi olumsuz söylemler, Osmanlı Türklerinin, Bosnalı Müslümanlara (Boşnaklara) yönelik bakışlarının olumsuz yönde değişmeye başladığını göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı hâkimiyeti (1463-1878) döneminde, makale içinde gösterilmiş olan çeşitli nedenler sonucunda, Bosna Eyaleti'nde kitlesel İslamlaşma süreci gerçekleşti. Böylece Bosna Eyaleti'nde (yani bugünkü Bosna-Hersek ve Sancak bölgelerinde) Osmanlı etkisiyle bir Müslüman nüfus oluştu.

Osmanlı Devleti, Bosna Eyaleti'nde yaşayan Müslümanlara, “Bosnalı” anlamına gelen “Boşnak” adını verdi. Ama eyaletteki Müslümanlar; yaklaşık üç asır boyunca kendilerini “Boşnak” olarak değil, “*Muslimani* (Müslümanlar)” veya “*Osmanlija* (Osmanlı)” olarak tanımladılar. Çünkü 19. yüzyıla kadar “Osmanlılık” ve “Müslümanlık”, iki temel kimlik oldu Boşnaklar için. Yani Boşnaklar, kendilerini “Osmanlı”dan ve “İslam Milleti”nden ayrı bir millet/ulus olarak görmüyor ve tanımlamıyordu. Ama kendilerini, Bosna Eyaleti'nde yaşayan Hıristiyan Slav Sırp, Hırvatlar ve Karadağlılardan ayrı bir millet olarak görüyorlardı ve “*Muslimani* (Müslümanlar)” veya “*Osmanlija* (Osmanlı)” olarak adlandırıyorlardı.

Boşnaklar arasında “İslam” kimliği ve bilinci (*Muslimanstvo*) 19. yüzyılda da önemini sürdürmeye devam etti. Ama bu yüzyılda Boşnaklar arasında “Osmanlı-Türk” kimliği ve bilinci zayıfladı. 19. yüzyılda “Bosnalılık” ve “Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” kimliği ve bilinci giderek daha fazla ön plana çıktı. Boşnak seçkinleri, özellikle 1830’lardan itibaren kendi halkını “*Osmanlija* (Osmanlı)” olarak değil, “*Bosanski Narod* (Bosna Ulusu)” veya “*Bosnjak/Bosnjaci* (Boşnak/Boşnaklar)” olarak tanımlamaya başladılar. Yani 19. yüzyıl öncesinde kendilerini büyük bir gururla “*Osmanlija* (Osmanlı)” diye tanımlayan Bosna Eyaleti Müslümanları, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti’nden ve “Osmanlı-Türk” kimliğinden yavaş yavaş ayrılmaya başladılar.

Ortodoks Slav Sırp ve Katolik Slav Hırvatlar ile yaşanan çatışmalar (Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin Boşnaklara yönelik saldırgan politikaları), Boşnakların “İslam (*Muslimanstvo*)” kimliğini ve bilincini güçlendirdi. 19. yüzyılda Osmanlı merkezi yönetimine karşı gerçekleştirilen isyanlar ise, “Osmanlılık” kimliğini/bilincini zayıflatıp “Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” ve “Bosnalılık (*Bosanski Narod*)” kimliğini/bilincini güçlendirdi. Özellikle merkezi yönetime yöneltilen (ama

reddedilen) özerklik talepleri ve bu süreçte yaşanan savaşlar, Osmanlı Devleti'ne karşı “Boşnaklık (*Bosnjastvo*)” kimliğini/bilincini daha fazla güçlendirdi. Boşnak kimliğini/bilincini güçlendiren diğer önemli etken, hiç kuşkusuz Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine karşı verilen “varoluş mücadelesi” oldu.

Bosna Eyaleti'nde yaşayan “Bosnalı Slav Müslümanlar”; 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren (özellikle 1831 İsyanı sonrasında) kendilerini Osmanlı Devleti'nden, Müslüman Türklerden, Slav Ortodoks Sırlardan ve Slav Katolik Hırvatlardan ayırt etmek için “*Bosnjak/Bosnjaci* (Boşnak/Boşnaklar)” veya “*Bosanski Narod* (Bosna Ulusu)” olarak tanımlamaya başladılar. Böylece 19. yüzyılda Bosna Eyaleti'nde Sırlardan, Hırvatlardan ve Osmanlı-Türk kimliğinden ayrı bir “Boşnak Ulusu” sahneye çıktı. Boşnak Ulusu'nu doğuran temel “tarihsel-siyasal-sosyal faktörler” özetle şunlar oldu:

(1) Bosna Eyaleti'nde gerçekleşen “İslamlaşma süreci”. Yani, aynı eyalet içinde yaşayan öteki Slav uluslardan (Sırlar, Hırvatlar ve Karadağlılardan) “dini kimlik” açısından farklılaşma.

(2) Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin “Boşnaklara yönelik saldırgan politikaları” ve Boşnakların, “Müslüman Boşnak kimliğini ve varlığını” korumak için “Sırp ve Hırvat milliyetçiliğine karşı mücadeleleri”.

(3) Boşnak seçkinlerin, Osmanlı merkezi yönetimine karşı “daha fazla ekonomik-siyasal güç elde etme” yönündeki talepleri/uğraşları ve Osmanlı Devleti'nin merkezileşme yönündeki reformlarına karşı gösterdikleri tepkiler.

(4) Boşnak seçkinlerin liderliğinde Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirilen “Boşnak İsyanları”.

Kaynakça

- Alicic, A. S. (1996). *Pokret za autonomiju Bosne od 1831 do 1832*. Sarajevo: Orijentalni Institut.
- Babuna, A. (1999). Nationalism and Bosnian Muslims. *East European Quarterly*, XXXIII (2), 195-218.
- Babuna, A. (2000). *Geçmişten günümüze Boşnaklar*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Babuna, A. (2009). Boşnaklar ve kimlikler: Değişiklik ve süreklilik. Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri arasında etkileşim* içinde (s. 39-49). İstanbul: TA-SAM.
- Başagiç, S. B. (ty.). *Bosna Hersek tarihi, 1463-1850*. Saffet Atalay (Çev.). İstanbul: Kastaş.
- Beldiceanu, N. (1995). Osmanlı İmparatorluğu'nun örgütü (XIV-XV. Yüzyıllar). Robert Mantran (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu tarihi, I: Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XVIII. yüzyılın sonuna* içinde (s. 145-170). Server Tanilli (Çev.). İstanbul: Cem.
- Bora, Tanıl (1994). *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin av sahası*. İstanbul: Birikim.
- Bosna-Hersek. (1992). *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 297-304). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bumazovic, T. (1998). Bosnia and Herzegovina: Economic factors and obstacles of political stability. *Eurasian Studies*, 14, 20-51.
- Castellan, G. (1995). *Balkanların tarihi*. Ayşegül Yaraman Başbuğ (Çev.). İstanbul: Milliyet.
- Catic, R. (2009). Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar: Boşnak kimliğinin gelişimi. Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arasında Etkileşim* içinde (s. 413-427). İstanbul: TASAM.
- Cekic, S. (2005). *The Aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: KULT / B.
- Cirkovic, S. M. (2004). *The Serbs*. Malden: Blackwell.

- Durakovic, N. (1993). *Prokletstvo Muslimana*. Sarajevo: Oslobodenje.
- Friedman, F. (2004). *Bosnia and Herzegovina: A polity on the brink*. London, New York: Routledge.
- Guibernau, M. (1996). Milliyetçiliğin politik niteliği: Milliyetçilik ve ulus-devlet. *İktisat Dergisi*, 362, 44-53.
- Imamovic, M. (1998). *Historija Bosnjaka*. Sarajevo: Bosnjacka Zajednica Kulture.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*. İhsan Durdu, vd. (Çev.). İstanbul: Küre.
- Karcic, F. (1999). *The Bosniaks and the challenges of modernity: Late Ottoman and Habsburg Times*. Sarajevo: El-Kalem.
- Karic, M. & Mehmet, C. (2012). Bosna'nın Avusturya-Macaristan işgaline direnişi. *Tarih Bilinci*, 17-18, 54-61.
- Kinross, L. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ve çöküşü*. Meral Gaspıralı (Çev.). İstanbul: Altın Kitapları.
- Klemencic, M. & Mitja, Z. (2004). *The Former Yugoslavia's diverse peoples*. California: ABC&CLIO.
- Kunt, M. (2002). Siyasal tarih (1300-1600). Sina Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi, 2: Osmanlı Devleti, 1300-1600* içinde (s. 21-144). İstanbul: Cem.
- Lampe, J. R. & Marvin, R. J. (1982). *Balkan economic history, 1550-1950: From Imperial Borderlands to developing nations*. Bloomington: Indian University.
- MacKenzie, D. (1967). *The Serbs and Russian Pan-Slavism (1875-1878)*. Ithaca, New York: Cornell University.
- Malcolm, N. (1999). *Bosna*. Aşkim Karadağlı (Çev.). İstanbul: Om.
- Mantran, R. (1995). Doğu Sorunu'nun başlangıçları (1774-1839). Robert Mantran (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu tarihi, II: XIX. Yüzyılın başlarından yıkılışa* içinde (s. 7-57). Server Tanilli (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Milojkovich-Djuric, J. (2002). *The Eastern question and the voices of reason: Austria-Hungary, Russia, and The Balkan States (1875-*

- 1908). New York: Columbia University.
- Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: İletişim.
- Petrovich, M. B. (1976). *A history of modern Serbia, 1804-1918*. New York, London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Popovic, A. (ty.). *Balkanlar'da İslam*. Komisyon (Çev.). İstanbul: İnsan.
- Ramet, S. P. (1994). Primordial ethnicity or modern nationalism: The case of Yugoslavia's Muslims, reconsidered. Edward Allworth (Ed.), *Muslim communities reemerge: Historical perspectives on nationality, politics, and opposition in the Former Yugoslavia and Soviet Union* içinde (s. 111-138). Durham: Duke University.
- Saraybosna. (2009). *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 128-132). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Schevill, F. (1991). *A history of the Balkans: From the earliest times to the present day*. New York: Dorset.
- Stavrianos, L. S. (1958). *The Balkans since 1453*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Sugar, P. F. (1977). *Southeastern Europe under Ottoman rule, 1354-1804*. Seattle, London: University of Washington.
- Tomasevich, J. (1955). *Peasants, politics, and economic change in Yugoslavia*. Stanford, California: Stanford University.
- Veinstein, G. (1995). Balkan Eyaletleri (1606-1774). Robert Mantran (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I: Osmanlı Devletinin doğuşundan XVIII. Yüzyılın sonuna* içinde (s. 349-413). Server Tanilli (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Wolff, R. L. (1967). *The Balkans in our time*. New York: W. W. Norton & Company.
- Zulfikarpasic, A. (1998). *The Bosniak*. London: Hrust&Company.